

Останню частину «Австро-руських споминів» довелося друкувати вже в Народній друкарні. Згодом Франко рідко звертався до послуг друкарні НТШ. Як свідчить книга замовлень [4, ф. 309, оп. 1, спр. 602], 1 січня 1892 р. він замовив «Вибір поезій Гейнс» — тираж 600 примірників, обсяг — 7 5/8 арк., вартість випуску — 140,80 золотих. Відтак звертався з невеликими замовленнями: 23 лютого 1892 р. замовив анкету радикальної партії (тираж 500 примірників, формат 4°, вартість 2,3 зол.), 9 листопада 1893 р. — проспект журналу «Життя і слово», тираж — 3000 примірників, вартість 9,4 золотих.

Слід зауважити, що на свої видання Франко використовував найдешевший папір. Його постачала друкарні фабрика братів Колішер в Черлянах. Серед складальників, котрі працювали над виданнями Франка, був і добрий його знайомий П. Данилюк, редактор газети «Ргаса».

Наведені вище документи дають змогу глибше зрозуміти обставини, в яких доводилося жити й творити Каменяреві, краще оцінити його титанічну працю у видавничій галузі, одній з десятків ділянок, де виявився універсальний і багатогранний геній Івана Франка.

1. Іван Франко у спогадах сучасників. Львів, 1956. 2. Франко І. Я. Зібрання творів: У 50 т. К., 1976—1986. 3. Львівський обласний державний архів. 4. Центральний державний історичний архів УРСР у м. Львові.

Стаття надійшла до редакції 22.04.88

П. Г. БАБ'ЯК, зав. сектором відділу рукописів
Львівської наукової бібліотеки
ім. В. Стефаника АН УРСР

Творчі взаємини Володимира Гнатюка з Іваном Франком

(на матеріалах особистого архіву
Володимира Гнатюка
та інших архівів і документів)

Іван Франко був учителем і наставником багатьох західноукраїнських письменників, діячів науки і культури, які завдячують йому своїми творчими успіхами. Але найбільше щодо цього можна сказати про видатного українського вченого, фольклориста й етнографа В. М. Гнатюка. Кілька десятків років він пліч-о-пліч працював з Франком у редакціях львівських часописів та різних товариствах. Свої листи до Гнатюка Франко розпочинав не інакше, як «Дорогий друже!», або «Дорогий товаришу!». Це були слова не просто ввічливості, справжня дружба і взаєморозуміння пов'язували їх все життя.

Гнатюк, як ніхто інший, був зобов'язаний Франкові своїми успіхами у науковій роботі. Тому з почуттям обов'язку завжди

і всюди намагався бути корисним Франкові, захищав його від ворожих нападів, гуртував навколо нього студентську молодь.

З рідного села Велеснева Монастириського району на Тернопільщині походять перші фольклорні записи Гнатюка. Ще у дитячому віці він від матері і батька, а також односельчан запам'ятав і записав багато пісень, легенд, переказів і казок, деякі з них 1890 р. опублікував у москвофільському журналі «Новий галичанин». Та незабаром журнал перестав виходити, а надіслані записи пропали у редакції.

Після закінчення Станіславської гімназії у 1894 р. Гнатюк вступив на філологічний факультет Львівського університету. У Львові він познайомився з Франком і під його творчим впливом продовжував збирати фольклорні матеріали. З цією метою Гнатюк часто виїздив у села Тернопільщини, а також Старосамбірського й Стрийського повітів Львівщини, брав участь у фольклорно-етнографічних експедиціях на Закарпатті.

При творчому сприянні Франка Гнатюк науково опрацьовував зібрані матеріали і публікував їх в етнографічних збірниках та Наукових записках НТШ.

З 1897 р. В. Гнатюк став незмінним секретарем Наукового товариства ім. Шевченка, одним з організаторів і редакторів Українсько-руської видавничої спілки, багаторічним редактором «Літературно-наукового вісника», а з 1914 р. — головою етнографічної комісії і редактором її видань.

Наукова та громадська діяльність Гнатюка сприяли його широкому листуванню з відомими вітчизняними та зарубіжними прогресивними культурними діячами, вченими, письменниками, композиторами та ін. Свідченням того є матеріали архіву Гнатюка, які 1963 р. його родич І. Боднар передав на зберігання у відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР. Чимало матеріалів з тих чи інших причин досі не ввійшли у науковий обіг, але безпосередньо стосуються наукової та громадської діяльності В. Гнатюка та І. Франка. Досить зазначити, що після закінчення впорядкування архіву тут було сформовано близько 800 одиниць збереження листів та інших важливих документів. Серед матеріалів архіву диплом члена-кореспондента Російської Академії наук в Петербурзі на ім'я В. Гнатюка (1902 р.), диплом члена-кореспондента Чехословацького етнографічного товариства в Празі (1905 р.), рукописна збірка українських народних казок у записках Гнатюка, народний переказ про опришків тощо.

Та найбільшу групу матеріалів архіву становить листування. Серед його кореспондентів І. Франко, М. Павлик, В. Стефаник, О. Маковей, М. Коцюбинський, О. Кобилянська, М. Вороний, В. Короленко, Максим Горький, Лесь Мартович, М. Черемшина, І. Труш, О. Кульчицька, Ф. Колесса, С. Людкевич, Леся Українка, К. Квітка, А. Кримський, С. Шахматов, І. Бодуен де Куртене, Ф. Главачек, І. Полівка, О. Брікнер, В. Оркан, А. Черни та ін. Тут же листи до В. Гнатюка від наукових установ, товариств, видавництв, зокрема від Російської Академії наук,

Українського педагогічного товариства, ряду бібліотек України й Чехословаччини.

Є тут також листи з Женеви на адресу бібліотеки Наукового товариства ім. Т. Шевченка зі штампом РСДРП, датований 3 жовтня 1908 р. Адресат листа повідомляв «Управу бібліотеки», що надалі на її адресу будуть надходити з Женеви «усі видання» [5, ф. 34, № 719, арк. 1].

В архіві зберігаються декілька копій та чернеток листів В. Гнатюка до різних осіб. Серед матеріалів архіву є й інша кореспонденція, зокрема лист М. Коцюбинського до Л. Гарматія, лист О. Кульчицької до В. Стефаніка, по два листи І. Франка до Н. Кибальчич і О. Шахматова до Ф. Вовка.

Варто згадати, що 1913 р. був створений ювілейний комітет для відзначення 40-річчя літературної та наукової праці І. Франка. До його складу входив В. Гнатюк. З цієї нагоди він звернувся до багатьох українських, російських, чеських письменників та істориків з проханням узяти участь у ювілейній збірці.

З того приводу варті уваги листи Максима Горького та В. Короленка до Гнатюка, які зберігаються у його архіві. Перед нами лист-відповідь* Горького від 5 червня 1913 р.: «Шановний Гнатюк! Не відповідав Вам так довго тому, що хотів відповісти висилкою рукопису, що і роблю, відправляючи її рекомендованою бандеролею разом з цим листом.

Взяти на себе переговори з російськими письменниками про участь їх у ювілейному збірнику Івана Франка — не можу. Зробити це мені — трудно, як внаслідок віддаленості моєї від Росії, так і по нездоров'ю.

Але вважаю потрібним повідомити Вас, що славний М. М. Коцюбинський при мені говорив про це з Ів. Буніним і Бунін категорично обіцяв дати рукопис для збірника. Я сьогодні ж пригадаю йому цю обіцянку...» [5, ф. 34, № 447, арк. 2]. У листі В. Короленка від 11 червня 1913 р. серед іншого читаємо: «Високоповажний пане Гнатюк. Максим Горький пише мені, що покійний Коцюбинський повинен був повідомити мене про пропонування ювілейний збірник на честь Франка...

Я дуже ціню Франка, і надаю великого значення його благородній діяльності і дуже шкодую, що висказані умови перешкоджають мені взяти участь в збірнику його імені. Судячи по часу, — термін його виходу повинен бути вже недалекий, а я не знаю, коли в стані буду взятися за роботу» [5, ф. 34, № 276, арк. 1—2].

До цього періоду, очевидно, належить лист В. Гнатюка до В. Короленка, авторська чернетка якого зберігається в архіві етнографа. Гнатюк просив російського письменника подати свій термін, необхідний йому для підготовки матеріалу для збірки: «Коли Ви хочете прислати нам щось до збірника, а лише термін для Вас закороткий, то будьте ласкаві визначити його

* Тут і далі переклад листів українською мовою наш.

нам зі свого боку. Збірник не вийде швидше, як із кінцем року, і ми зможемо Вашу працю надрукувати як не на початку, то при кінці книжки.

Нам буде дуже мило дістати від Вас і найменшу дрібницю» [5, ф. 34, № 678, арк. 1]. Але, як засвідчують матеріали ювілейного комітету, Короленко змінив своє рішення і надіслав до збірки нарис «Нирвана». Передав також своє оповідання «Лука Чекин» Максим Горький. Доречно зауважити, що авторський рукопис нарису «Нирвана» на сьогоднішній день зберігається у відділі рукописів серед матеріалів ювілейного комітету [5, ф. 9, № 244/5, арк. 1—13].

Крім М. Горького та В. Короленка до ювілейної збірки надіслали матеріали Леся Українка, В. Гнатюк, Лесь Мартович, Т. Бордуляк, У. Кравченко, І. Труш, І. Бодуен де Куртене, а також А. Черни, В. Ягіч, О. Брікнер, І. Полівка та ін.

Привертають увагу листи Франка до Гнатюка. У першому із них, датованому 27 липня 1902 р., читаємо: «Дорогий Друже! У мене до Вас дві просьби. Велить панні Зосі позбирати для мене ще один екземпляр Апокрифів т. III, бо я свій екз. забув узяти з собою, а хотів би тут зробити індекс; так само візьміть зі собою або пришліть під бандеролею том II Апокрифів. Се одне. А друге: хотів би я написати тут статтю про наші хлопські страйки. Задля сього будьте ласкаві підіть до ред. «Діла» і попросіть вибрати для мене номери «Діла», де були звістки про страйки сего року, надто ще й ті, де були звістки про торічні страйки, а бодай ті, де було справоздане Калитовського про відносини в страйковім терені в Заліщицькім і про процеси в Тернополі...» [5, ф. 34, № 582, арк. 1—2]. В іншому листі від 29 липня 1905 р. Франко писав: «Дорогий Товаришу! У нас у Львові спокій, хоч робітники раз у раз мирно демонструють свої немирні наміри. Я зайнятий роботами та коректою. Друкую Мойсея своїм коштом і надіюся випустити його в серпні...» [5, ф. 34, № 582, арк. 3].

Творчі й дружні взаємини еднали Гнатюка з іншим класиком української літератури — М. Коцюбинським. В архіві зберігаються шість його листів за 1894—1912 рр. На увагу заслуговує, наприклад, лист Коцюбинського до Гнатюка від 20 квітня 1908 р., де письменник висловив занепокоєння з приводу поганого стану здоров'я Франка. «Дорогий пане Володимире! Ваша звістка зовсім прибила мене, хожу сам не свій, не знайду місця собі. Тепер, коли встала перед очі можливість катастрофи — тепер ще яскравіше дорисувалась могутня постать Франка і всі його заслуги, ще дорожчим став нам той чоловік. Звісно, постараюся що тільки зможу зробити для грошової допомоги — але в цьому мала потіха — ні за які гроші Франка не купиш.

Мене дивує наша преса: здається Франко заслужив на те, щоб ним більше цікавились: можна б щодня подавати звістки про стан його здоров'я. Адже Франків у нас не густо» [5, ф. 34, № 285, арк. 1 зв.].

Матеріали щодо наукової та громадської діяльності Гнатюка, а також його взаємини з Франком, крім особистого архіву Гнатюка, зберігаються в інших архівних фондах рукописів наукової бібліотеки.

Передусім це так звані кореспонденційні книги студентського товариства «Академічна громада» за 1895—1905 рр. (всього 11 книг). Тут ми бачимо різні записи: оголошення, повідомлення до різних осіб, листи і навіть відозви й заклики. Збереглися власноручні записи М. Черемшини, Л. Мартовича, Д. Лукіяновича, Н. Кобринської, В. Щурата, М. Вороного, Ф. Колесси та ін. Багато записів у кореспонденційних книгах зроблені В. Гнатюком. Серед них кілька оголошень про засідання ювілейного комітету для відзначення 25-річчя літературної та наукової діяльності І. Франка: «Завтра 21.VI.97 о семій годині відбудеться засідання ювілейного комітету. На порядку деннім: проекти відсвяткування ювілею» [5, ф. 119, № 2, арк. 219]. Перед літніми канікулами 1897 р. Гнатюк написав таке звернення до членів «Академічної громади»: «Товариші! За кілька днів розійдемося на вакації: не забувайте, товариші, що на другий рік маємо і мусимо обходити ювілей Франка...» [5, ф. 119, № 2, арк. 243 зв.].

Із записів Гнатюка в кореспонденційних книгах «Академічної громади» досить чітко вимальовуються всі деталі підготовки до відзначення Франкового ювілею. Гнатюк — ініціатор усіх починань, а також голова ювілейного комітету — залучив до цієї справи всіх членів громади, а також композиторів С. Людкевича і Ф. Колессу, письменників М. Павлика і Н. Кобринську та ін. У книзі записів є декілька оголошень, записаних С. Людкевичем, про репетиції хорового гуртка: «Відбудеться проба хору на вечорниці ювілейного обходу Франка». За пропозицією Гнатюка студенти під час літніх канікул збирали у селах і містах Галичини кошти на ювілейний подарунок Франкові, про що свідчить запис у кореспонденційній книзі на початку липня 1897 р.

Пригадаємо, що у цей час Франко переживав великі труднощі, залишившись без роботи і жодних засобів до існування. Власне Гнатюк за згодою і за рахунок «Академічної громади» організував видання збірки Франка «Мій Ізмарagd» і виплатив авторові 100 злотих гонорару. Під час святкування 25-річчя літературної діяльності письменнику були вручені ще 1000 злотих, зокрема 700 злотих від студентів університету, зібрані під час канікул.

На ювілейному вечорі, який відбувся 30 жовтня 1898 р., оцінюючи наукові та громадські заслуги Франка, Гнатюк у вступному слові підкреслив: «Він перший у нас в Галичині сягнув думками поза границі нашої вітчизни і своїми творами вказав шлях до широкої європейської культури. Він причинився найбільше до розбудження нашого духовного життя і зв'язав своє ім'я якнайтісніше з історією нашого письменства» [2, с. 20].

Широка дискусія розгорнулася на сторінках кореспонденційної книги з приводу виходу в світ збірки Франка польською мовою «*Obrazki Galicyjskie*». Якийсь із недругів Франка Герасимович повисмикував з передмови до збірки окремі фрази і записав: «Отсим без коментарів відсилаю всіх ВП. Товаришів до Франко Іван «Образки галиційські», а спеціально до передмови, в котрій п. др. Франко подає свою бібліографію (треба — біографію. — П. Б.) і каже: «Не люблю Русинів... Не люблю хлопів руських... Не люблю Русі...» [5, ф. 119, № 2, арк. 174 зв.]».

На захист Франка відразу виступив Гнатюк: появився його запис у кореспонденційній книзі: «В справі обжалованя д-ра Франка т. Ів. Герасимовичем (див. дві картки взад!)».

Нині прочитав я інкриміновану автобіографію д-ра Франка і переконався, що т. Герасимович не лиш пофальшував в своїй статті слова д-ра Франка, але, видно, і не добре їх порозумів. Д-р Франко не вирікся зовсім ані Русинів, ані руськості, лише виступив проти теперішнього поінання патріотизму, котре — се й т. Герасимович мусить признати — дуже є проблематичне. Тому і я не лиш признаю рацію д-рови Франкови, але вповні солідаризуюся з його гадками в сій справі. В. Гнатюк» [5, ф. 119, № 2, арк. 177].

Про творчу співпрацю Гнатюка з Франком свідчить і книга протоколів етнографічної комісії, філософської, історичної та філологічної секцій НТШ за 1893—1914 рр. У книзі пронумеровані 384 аркуші великого формату (768 сторінок тексту). Більшість протоколів записані рукою Гнатюка — постійного секретаря. Решту протоколів у часи відсутності Гнатюка вели М. Павлик, Ф. Колесса, І. Кревецький та ін. За 1904 р. зберігаються чотири протоколи, записані рукою Франка та з його підписами. Усього в цій книзі Франко як голова засідань різних секцій і комісій підписав 68 протоколів [5, ф. 1, № 42/1, арк. 1—384]. Матеріали ці досить цікаві для вивчення творчої та громадсько-політичної діяльності Гнатюка й Франка. Можна простежити історію підготовки і видання їхніх наукових праць і збірників тощо.

У протоколах чимало записів про виступи Франка на засіданнях. А з протоколу № 10 від 25 березня 1904 р. дізнаємося, що Франка «на внесення проф. Колесси» обрано делегатом на з'їзд славистів у Петербурзі. Що перешкодило Франкові поїхати на з'їзд, невідомо. Але можна припустити, що письменникові перешкодила його політична діяльність, якої так боялися австрійська і російська монархії. То ж зрозуміло: для них Франко був небажаним гостем. Хоча ім'я Франка було широко відоме серед народів слов'янського світу. Його високо цінили і шанували передові діячі науки не тільки Росії, а й багатьох країн Європи.

У 1902 р., враховуючи великі заслуги Гнатюка перед слов'янською наукою, Російська Академія наук обрала його своїм членом-кореспондентом. З цього приводу А. Кримський писав

В. Гнатюкові: «Я завжди дуже високо цинив Ваші праці і тепер незвичайно радий, що Академія наук Вас пошанувала. Вам, мабуть, відомо, що в члени-кореспонденти Російської Академії наук нелегко потрапити і що така честь припадає не кожному видатному російському вченому, а тим паче — заграничному» [2, с. 40].

Наша інформація не вичерпує всіх джерел про творчі взаємини В. Гнатюка й І. Франка. Чимало відомостей зустрічаємо і в інших рукописних матеріалах відділу рукописів, ширших коментарів, про які ми не маємо можливості подати в нашому короткому огляді.

Життєві та творчі шляхи Франка й Гнатюка досить повно висвітлені у багатьох монографіях та статтях радянських і зарубіжних вчених. Тому в даній статті-огляді повторювати загальновідомі факти й матеріали немає потреби. На закінчення варто зауважити, що творча дружба Франка й Гнатюка тривала протягом усього їхнього свідомого життя.

1. Баб'як П. Г., Косенко М. Ю. З архіву Володимира Гнатюка // Ленінська молодь. 1981. 12 трав. 2. Герета І. П., Черемшинський О. С. Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі: Нарис-путівник. Львів, 1982. 3. Кравченко Є. Є. Баб'як П. Г. Іван Франко і «Академічна громада» // Жовтень. 1981. № 3. С. 125—128. 4. Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка / Упорядкування, вступна стаття та примітки М. Яценка. К., 1971. 5. Львівська наукова бібліотека АН УРСР. Відділ рукописів. 6. Franko Iwan. Obrazki Galicyjskie. Lwów, 1898.

Стаття надійшла до редколегії 14.12.88
